

ÓRATERVEZÉS: ÓRAMINTÁK – MINTAÓRÁK

Természetesen a mozgókép és médiaórák óratervének kialakítása sem nélkülözheti a bármely más esetben is szükségképpen végiggondolandó elemeket:

- milyen előzménye volt a téma tárgyalásának?
- milyen *tartalmaidet* (ismereteket) akarunk oktatni az órán?
- milyen *képességeket* kívánunk fejleszteni az órán?
- milyen *módszereket* alkalmazunk az órai munka során, miért?
- milyen időbeosztással tervezzük meg az óra menetét?
- milyen mozgóképi anyagokat használunk a téma feldolgozásához, miért?
- milyen otthoni feladatot adunk a diákoknak a következő találkozásig?
- milyen segédanyagokat használunk a felkészülés során?
- milyen mozgóképi, ill. irodalmi anyagokat javasolunk a diákoknak felhasználásra?

EGY ÓRA LEHETSÉGES MODELLJE

Tegyük fel, hogy a NAT részletes követelményrendszerét célzó tanmenet szerint a 10. osztályban a *film és valóság viszonyának* a problémájával foglalkozunk. Ez a téma a mozgóképpel foglalkozó teoretikusok szerint talán a legfontosabb kérdés a filmi közlésmóddal kapcsolatban.

„PEREMFELTÉTELEK, ELŐZMÉNYEK”

Tételezzük fel, hogy *összesen nyolc órát* fordíthatunk a tárgyalandó témára, és az éves vetítési terv szerint lehetőségünk van tanórán kívül videokazettáról mintegy *három órányi vetítésre* is. Tegyük fel továbbá, hogy a tanmenet felépítése során azt a döntést hoztuk, hogy a mozgóképkultúra és a médiaismeret anyagát (ahol arra lehetőség nyílik) *együtt tárgyaljuk majd*.

A „Film és a valóság viszonya” c. tantárgyi modul tematikus előzménye „a mozgókép kettős természete”, „a mozgóképi alkotások rendszerezésének alapjai – a valóság ábrázolásához való viszony”, „a filmelbeszélés alapfogalmai”, a „televíziós műsортípusok – az élő és a konzervműsor” és a „mozgóképi ábrázolás és a technikai fejlődés kap-

ÓRATERVEZÉS: ÓRAMINTÁK – MINTAÓRÁK

EGY ÓRA LEHETSÉGES MODELLJE

csolata – a fejlesztők alaptörekvése: a *maximális valóságosság*” c. tantárgyi modulokban került tárgyalásra.

A tanulók tehát tudják, hogy a mozgókép egyszerre tekintendő *reprodukciónak* és *ábrázolásnak*, tisztában vannak azzal is, hogy a filmeket gyakran azok *dokumentarista* vagy *fikciós* karaktere szerint csoportosítják, hogy az *élő adásnak* miért megkülönböztetett a jelentősége a televíziózásban, nemkülönben a mozgóképi technikák fejlesztésének fontosabb állomásait is ismertnek tekinthetjük, különösen a *maximális valóságosságra* való törekvéssel összefüggésben.

AZ OKTATANDÓ ISMERETEK

Mivel olyan tantárgyi modulról van szó, amelynek komoly előzményei voltak az eddigi stúdiumok során, világosan meg kell mondanunk, hogy mi az *új elem*, mi az *új szempont* a tárgyalásra kerülő anyagban? Azt már felismerték a diákok, hogy a művekben megjelenő világok és a valóság viszonyának kérdése az összes ábrázolási forma között talán éppen a mozgókép esetében a legkényesebb, de ennek a problémának sem a *konkrét művekben való „lenyomatáig”*, sem pedig *fogalmi absztrakciójáig* nem jutottunk még el, s pontosan ez lesz a következő órák célja.

Az „oktatandó ismeretek” egy része a megismerésre kerülő új FOGALMAK ismeretét jelenti. Míg a *fikció* (vagyis a képzeletben megszülető), látszólag egyértelmű jelentése a mozgóképi közlés esetében tisztázásra szorul, egy új fogalom, a *valószerű* bevezetése ezáltal megkerülhetetlen lesz. Ahogyan Kovács András Bálint filmesztéta írja *Film és elbeszélés* c. jegyzetében: „Végső soron *nem tudjuk felmutatni azokat a biztos külső jegyeket, amelyek alapján valamiről eldönthetjük, hogy a képzelethez vagy a valósághoz kötődik-e*. Az, hogy egy filmben a szereplők előre megírt szöveget mondanak-e, más által kitalált helyzetet alakítanak-e vagy sem, szélsőséges esetben eldönthetetlen.”

A diákoknak tisztán kell látniuk, hogy egy mozgóképi szöveg „dokumentumértéke és mesemértéke” az *ábrázolás módján, a kifejező eszközök megválasztásában érhető tetten*. Ezért elemi szinten meg kell ismerniük a DOKUMENTUM ÉS KÉPZELET viszonyát a mozgóképi közlésben.

Ahhoz azonban, hogy mindezt világosan megfogalmazzhassuk, a dokumentumfilm sajátos szemlélete, elbeszélő módja és ábrázolási eszközeinek néhány alapeleme is „oktandó tartalomnak” tekintendő. Így

a klasszik
tia, a leh
ennek az

A m
ahogyan
természe
tényként
sisztikus
hatóvá v
MÉNYE,

A tel
megtörté
műsorrá
nikai kép
különbö
ZÁLÓDÁ

FEJLESZT

Min
talmak
megfoga
mereven
hogy a t
az a sp
mainak
segítség
reprodu
közvetít

A MÓDSZ

Ezú
dolgozá
A tankö

Né
Vita
ber
arr

a klasszikus dokumentumfilm eszménye, a maximális *figyelem és empátia*, a *lehető legkisebb beavatkozás sőt befolyásolás* ideája, ám egyúttal ennek az ábrázolási eszménynek a korlátai is.

A másik probléma a valóságelmekkel való manipuláció, hiszen ahogyan Lányi András írja: „... a hazugság iránti affinitás a film nyelvének természetében rejlik, lévén olyan nyelv, amely a vélekedéseket is tényként tünteti fel... ez a rendkívüli és irreális elhithető erő a film fetisztikus vonása, amely a televízió megjelenésével egyenesen mindenhatóvá vált.” Tehát oktatandó ismeret a **DOKUMENTUMFILM ESZMÉNYE, A MANIPULÁCIÓ** ténye és fogalma a mozgóképen.

A televízió elmosta a realitás határait. Ami a televízióban látható, az megtörtént vagy most történik. Többnyire éppen azért, hogy televízióműsorrá váljon – ám ebben sohasem lehetünk teljesen biztosak. A technikai képek fogyasztója, s kiváltképpen a televíziónéző, egyre kevésbé különböztetheti meg a fikciót a valóságtól. Így a **VALÓSÁG VIRTUALIZÁLÓDÁSA** is oktatandó ismeret.

FEJLESZTENDŐ KÉPESSÉGEK

Mint a mozgókép és médiaoktatás során gyakran, az oktatandó tartalmak és a fejlesztendő képességek elhatárolása ezúttal is inkább a megfogalmazás hangsúlyait módosítja, mintsem az oktatási folyamat mereven szétválasztható mozzanatait jelenti. A döntő mindenesetre az, hogy a tanulóknak legalább elemi szinten kialakuljon és stabilizálódjon az a speciális „dekóder”, amely segít felismerni a mozgókép médiumainak manipulációs eljárásait. Ennek az „aktív-rezonáns szűrőnek” a segítségével a diákok tisztábban érzékelik a valóság és annak mediatizált reprodukciója, a fikció és a dokumentum, az esemény és annak közvetített változata közötti különbségeket.

A MÓDSZEREKRŐL

Ezúttal a vetítésre kerülő filmek és médiaszövegek aktív-kreatív feldolgozására volna talán a leginkább szükség, sűrű tanári kommentárral. A tankönyv a következő „alapfeladat” elvégzését javasolja:

Nézzétek meg a *Föld, kenyér nélkül* és az *Ember a felvevőgéppel* c. filmeket! Vitassátok meg, hogy mennyiben jelenik meg a valóság ezekben a filmekben, s mennyiben tükrözik az alkotó személyiségét, véleményét, látomását arról, amit megmutatnak!

ÓRATERVEZÉS: ÓRAMINTÁK – MINTAÓRÁK

EGY ÓRA LEHETSÉGES MODELLJE

Természetesen a jelölt filmek más alkotásokkal is helyettesíthetők, a hangsúly a feladatban vázolt szempontok alkalmazásán van. Tanulságos lehet például a *Huttyán* c. 1996-ban készült dokumentumfilm elemzése, amely látszólag egy szerzői jogi vita körül bonyolódik, valójában a roma kisebbség kiszolgáltatottságát, izolációját és egyben kulturális asszimilációját mutatja be a jelenkor Európájában – olyan eszközöket alkalmazva, amelyek igen élesen vetik fel a *dokumentum*, a *szerző* és a *valóság* cseppet sem egyszerű viszonyrendszerét. A walesi hercegnő halála kapcsán az írott és elektronikus sajtó hosszan elemezte az események, a médiaesemények és a valóság – ezúttal az egész világot megrendítő – tragikus végű összefonódását, de a székesfehérvári roma lakók kiköltöztetése körüli események „mediafüggősége” is tanulságos példa lehet a hazai közélet utóbbi történései közül.

Módszertani szempontból természetesen másként működik a tanár által preparált-előkészített példa, mint az, amelyet esetleg a diákok maguk lelnek fel a televíziós csatornák lassan áttekinthetetlené váló kínálatában.

A MODUL EGY ELEMÉNEK TÉNYLEGES ÓRATERVE

Még többéves oktatási gyakorlattal is nehéz pontosan bemérni egy-egy mozgókép és médiaóra, azon belül is a feladatokra optimálisan fordítandó időt. Tétélezzük fel, hogy a szóban forgó modulra szánt nyolc órából hármát már felhasználtunk, részben *ismétlésre*, részben a *valószerű* és a *fikció* fogalmának megtárgyalására. A részletesen megtervezendő óratömbre *három tanórát* kívánunk fordítani. A tanulók *feladatul* kapták, hogy vagy otthon, vagy az iskolában *rögzítsenek 10 percnél nem hosszabb dokumentumfilm-részleteket*, s szándékunkban áll Gazdag Gyula *Hosszú futásodra mindig számíthatunk* (13 perc) és Tarr Béla *Hotel Magnezit* c. filmjét (13 perc) az órán megmutatni.

Gazdag filmje az eseményre szerveződő rövid dokumentumfilm sikeres példája. Schirilla Györgyről szól, aki 1968-ban elfutott Kenderesre az ottani Sport-bisztró felavatásának a tiszteletére. A film az eseményről szóló újsághírrrel kezdődik, és az avatási beszédek követő fürdés képeivel fejeződik be.

Tarr Béla főiskolás vizsgafilmje egy munkásszálláson lakó férfi kilakoltatását mutatja be attól a perctől kezdve, amikor a gondnoknő közli vele a határozatot, egészen a férfi távozásáig. A film a natur szerep-

lők rendkívül feszült és hiteles játékának köszönhetően azt az élményt adja, mintha a kamera véletlenül csöppent volna az események sűrűjébe, de a filmkép alaposabb elemzése kimutatja, hogy valójában az első perctől az utolsóig díszletben rendezett jelenetet látunk.

A húszperces szünettel tagolt 75 majd 65 perces óra három nagyobb tematikus egységből épül fel. Az első részben a tanulók által rögzített dokumentumfilmekből nézünk meg két részletet, majd megkíséreljük felderíteni, hogy vajon mennyiben a valóság jelenik meg az anyagokban, ill. miképpen tükrözik a szövegek a filmkészítő módszerét, szemléletét, személyiségét? A beszélgetést irányító néhány lehetséges szempont kérdések formájában:

- volt-e prekonceptiója az alkotónak, és mi volt az?
- milyen „célból” készítette el a filmet a szerző?
- hogyan formálta meg a narratív szerkezetet, s milyen szerepe volt ebben a véletlennek,
- eldönthető-e, és milyen kritériumok alapján a film valóság-hűsége.

Erre mintegy 45 perc jut, majd a *Hosszú futásodra mindig számíthatunk* vetítését követően írásban kell rögzítenie a társaságnak az alábbi kérdések mentén néhány gondolatot:

- a film időkezelése nem sérti-e a film valóságosságát?
- miért a kádban beszél a film végén Schirilla Horthy Miklósról; kihez szól, kinek a kérdésére válaszol?
- mennyire avatkoztak bele a filmkészítők az események menetébe, s utal-e valami erre az ábrázolásban?

Mindenkinek csupán egyetlen kérdésre kell válaszolnia (a csoportot három részre bonthatjuk), így a vetítésre és a válaszokra 30 perc elegendő. A szünetben átfuthatjuk a válaszokat, s így mintegy 20 perc alatt viszonylag könnyen ütköztethetjük a markáns ellentmondásokat, kiemelhetjük a pontosabb észrevételeket. A *Hotel Magnezit* vetítését követő utolsó fél órában immár a tanár feladata volna feltárni, hogy az *erős dokumentumhatás, Tarr filmjének magával ragadó hitele a személetben, a szereplők megválasztásában és instruálásában rejlik, nem a tényleges valóságban*. A film a főiskola televízióstúdiójában készült videomunka, a szereplők közül a valóságban csak ketten laktak munkásszálláson, s a film főszereplője, a levitézlett repülő a Nagymező utcában lakó lottóárus volt. „Napokig nem forgattunk – idézte fel a rendező –, csak belaktuk a helyet, aztán az utolsó nap felvettük a jelenetet.”

A *Hotel Magnezit* igazi „adu” a tanár számára, aki az órát lezáró 8-10 percben a látott és elemzett anyagokra támaszkodva biztonsággal meg-

ÓRATERVEZÉS: ÓRAMINTÁK – MINTAÓRÁK

EGY ÓRA LEHETSÉGES MODELLJE

fogalmazhatja azt a néhány mondatot a valóság dokumentarista interpretációjáról, amit a diákok talán a füzetbe is beírhatnak majd.

OTTHONI FELADAT

Mivel a tematikus modul utolsó két óráját a „valóság virtualizálódása” téma jegyében néhány jellegzetes televíziós példa feldolgozására kívánjuk majd felhasználni, ezúttal kérjük azt a diákoktól, hogy a szöveggyűjteményben olvassák el Umberto Eco: *Már nem átlátszó a képernyő* c. tanulmányát, majd készüljenek fel egy rövid ismertető előadásra a szöveg alapján.

VETÍTHETŐ HÁTTÉRANYAGOK, IRODALOM

Az ötvenes évek filmhíradói, a hatvanas-hetvenes évek film, ill. televíziós hírműsorai – vagyis az események hatalom által direkt, majd később kevésbé látványosan cenzúrázott, ill. befolyásolt mozgóképi reprezentációja – hallatlanul fontos adalék lehet a mozgókép és a valóság kapcsolatának feldolgozása során. Sőt, amennyiben arra tanár és diák egyaránt alaposan felkészül, a sztálini, sőt a nemzetiszocialista propaganda olyan hírhedt darabja is tárgyalható, mint az *Akarat diadala* c. Leni Riefenstahl film. Természetesen az ún. áldokumentumfilmek – mint az *Olajfalók* vagy az *Igazi Mao* – megtekintése is tanulságos lehet, de a friss-aktuális események televíziós interpretációjáról sem feledkezhettünk meg.

A tanároknak is sokat segít a felkészülésben Balassa Péter: *A fényírásstudók felelőssége*, Gelencsér Gábor: *Képtelen képek*, Bíró Yvette: *A kép: ez a titokzatos tárgy*, Lányi András: *The Media is the Mess*, Szilágyi Ákos: *Ufó-jelenség a Kossuth Lajos téren* c. tanulmánya a diákok szöveggyűjteményéből.

NÉHÁNY

A mo-
lalkozik, s
mészetese
tapasztalat
amikor a n
Vajon
hangzik el
jedő orszá
főként a
médiakta
ként 12–18
jelentős r
egy-egy ka

A köv
médiakta
természet

ALAPSZINT

1. TANESZK
tankönyv
szöveggy
7–12. osz
tanári ké

2. SZEMÉL
az ajánlo

3. TECHN
fényképe
VHS-rem
televízió
VHS-rem
kábelte

NÉHÁNY SZÓ AZ ESZKÖZÖKRŐL

A mozgókép és médiaoktatás, amely főként készségfejlesztésre vállalkozik, s amelynek többek között éppen a technikai kép a tárgya, természetesen nem nélkülözhet bizonyos eszközöket. Az elmúlt évek tapasztalata szerint sokszor éppen ettől tartanak az iskolák a leginkább, amikor a médiaoktatás bevezetéséről esik szó.

Vajon ki fogja biztosítani az eszközökhöz a szükséges forrásokat? – hangzik el lépten-nyomon. 1997 tavaszán az iskolák nagy részére kiterjedő országos felmérés eredményei azt mutatták, hogy a középiskolák (és főként a szakközépiskolák) már ma is rendelkeznek a mozgókép és médiaoktatást segítő berendezések szükséges minimumával (iskolánként 12–18 televízió, 6–8 videó, sőt 1–3 kamera), míg az általános iskolák jelentős részében valóban kevés eszköz (2–6 televízió, 1–3 videó és talán egy-egy kamera) található.

A következő javaslat alapján valós képet alkothatunk a mozgókép és médiaoktatáshoz szükséges eszközök rendszeréről (noha a berendezések természetesen más iskolai igény kielégítését is szolgálják):

ALAPSZINTŰ ESZKÖZFELTÉTELEK

1. TANESZKÖZ

tankönyv (pl. mozgóképkultúra – médiaismeret a 7–12. osztály számára)
szöveggyűjtemény a mozgóképkultúra és médiaismeret tanulásához a 7–12. osztály számára
tanári kézikönyv a mozgóképkultúra és médiaismeret oktatásához

2. SZEMÉLTETŐ MŰVEK

az ajánlott filmek és videoműsorok listájából 30–40 mű videokazettán

3. TECHNIKAI ESZKÖZÖK

fényképezőgép (3 db)

VHS-rendszerű videolejátszó/felvevő tunerrel (2-3db)

televízió (3-4db)

VHS-rendszerű videokazetták (felvételre, archiválásra alkalmas, 20 db)
kábeltv-csatlakozás